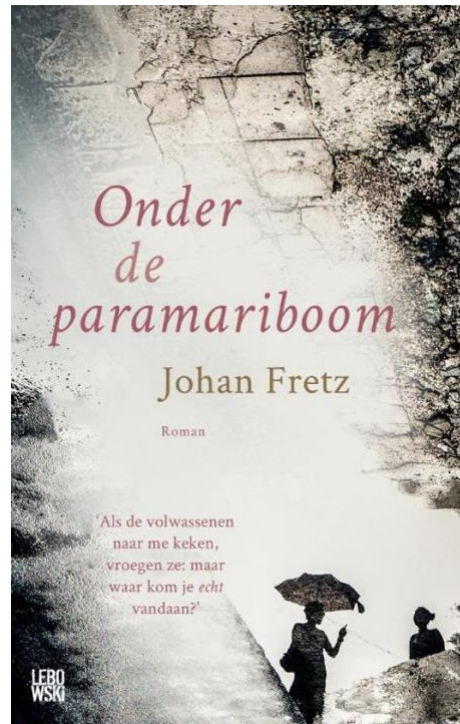
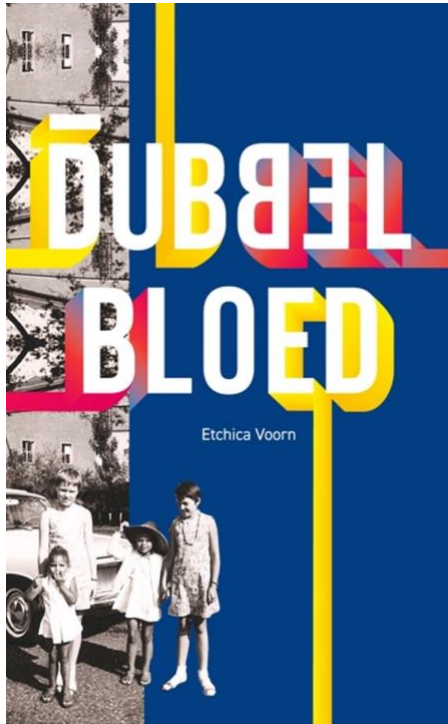

Bakra of blaka

Een zoektocht naar culturele identiteit als Surinaamse Nederlander

Eindwerkstuk BA Nederlandse taal en cultuur
Moderne letterkunde
Student: Sijtje Reezigt 5924413
Eerste begeleider: Kila van der Starre
Tweede lezer: Saskia Pieterse

6814 woorden
5 april 2020

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Voorwoord	4
Inleiding	5
Theoretisch kader	6
Methode	9
Analyse en interpretatie	12
Conclusie	18
Bibliografie	20

Samenvatting

In Nederland is er sprake van witte onschuld, stelt de Surinaams-Nederlandse antropoloog Gloria Wekker. Dit niet-willen-weten van witte dominantie en racisme zorgt voor discriminatie die niet opgemerkt wordt in de multiculturele samenleving. Hybriditeit ontstaat door vermenging van verschillende cultuurelementen en heeft vaak sociaal-culturele ongelijkheid als gevolg. In de autobiografische romans *Dubbelbloed* (2017) van Ethica Voorn en *Onder de paramariboom* (2018) van Johan Fretz komen deze fenomenen sterk voor. Beide boeken thematiseren de identiteitstwijfel van een hoofdpersoon die half Nederlands, half Surinaams is. In dit eindwerkstuk is onderzocht hoe de boeken zich positioneren binnen/tussen de Surinaamse en Nederlandse cultuur. Dit is gedaan aan de hand van vier deelvragen over de manieren waarop de identiteitstwijfel van de hoofdpersonen wordt laten zien. Die deelvragen gaan over het kenmerken van de eerdergenoemde culturen, het thema familierelaties, de presentatie van dialogen en het gebruik van beeldspraak. Duidelijk wordt dat de hoofdpersonen zich verbonden voelen met Suriname, ondanks hun Nederlandse opvoeding. Dit komt voornamelijk doordat mensen uit hun omgeving hen hebben gemarkeerd als 'anders' en niet-Nederlands, waardoor ze actief hun Surinaamse *roots* zijn gaan onderzoeken. Oftewel: de witte onschuld van hun omgeving zorgde ervoor dat ze meer wilden weten over hun hybride identiteit.

Voorwoord

Toen ik afgelopen zomer met mijn ouders en zusjes in Suriname was, ontstond mijn interesse voor het land, maar vooral voor de gezamenlijke geschiedenis met Nederland en de invloeden die deze geschiedenis heeft op beide landen. In deze scriptie heb ik meer aandacht kunnen besteden aan die onderwerpen en ben ik tot inzichten gekomen die mij de interculturele samenleving beter heeft doen begrijpen.

In dit werkstuk onderzoek ik als wit persoon de hybride identiteiten van niet-witte mensen. Ik heb zelf (dus) geen persoonlijke ervaring met hybriditeit of discriminatie als gevolg daarvan. De enige ervaring die ik heb ondervonden met gemarkeerdheid door huidskleur, is toen ik op mijn achtste op vakantie was in Tanzania en alle leerlingen van een voorbijlopende schoolklas met mij op de foto wilden. Ze hadden nog nooit een klein wit meisje gezien en vonden dat bijzonder. Deze situatie benadrukt eigenlijk mijn wit-zijn en heeft heel andere gevolgen voor mijn belevingswereld vergeleken met de ervaringen van de auteurs van de onderzochte boeken. Ik behoor tot de groep witten in de samenleving en ik kan in dat opzicht niet geheel neutraal geweest zijn tijdens de uitvoering van het onderzoek. Aan de andere kant is het ook zo dat mijn eventuele eigen ervaringen met hybriditeit afwezig zijn en dus het onderzoek niet hebben kunnen kleuren.

Inleiding

Aanleiding

In de zomer van 2019 ben ik in Suriname op vakantie geweest, waar ik me erg heb vermaakt. Daar ontstond namelijk de interesse voor het land, de taal en de cultuur, vooral in vergelijking met Nederland. In Suriname is Nederlands de formele taal, wat een resultaat is van de koloniale geschiedenis. Daarnaast woont één op de drie Surinamers in Nederland, dus op het gebied van cultuur is er ook sprake van mengeling.

Na die vakantie ben ik *Onder de paramariboom* (2018) van Johan Fretz (1985) gaan lezen, een roman die ik heel interessant vond. De half-Nederlandse, half-Surinaamse schrijver ervaart kortgezegd een identiteitscrisis die wordt versterkt maar ook wordt opgelost door zijn reis naar Suriname op 29-jarige leeftijd. Hij voelt zich Nederlands, maar merkt dat andere Nederlanders hem niet altijd zo zien. Doordat ik net in Suriname geweest was en in aanraking was gekomen met de cultuur, sprak dit verhaal me aan. Mijn interesse in identiteit en cultuur die was ontstaan tijdens vakken van de bachelor Nederlandse taal en cultuur, werd geprikkeld.

Het boek *Dubbelbloed* (2017) van Ethica Voorn (1963) ontdekte ik tijdens het schrijven van een paper bij een geschiedenisvak over erfgoed, waarbij ik ook naar de banden tussen Suriname en Nederland keek, maar dan met betrekking tot het herstel van de binnenstad van Paramaribo als werelderfgoed. *Dubbelbloed* is net als *Onder de paramariboom* autobiografisch en stelt het onderzoek van de in Nederland geboren en opgevoede auteur naar diens Surinaamse afkomst centraal. Voorn heeft moeite met het gevoel nergens echt bij te horen; afwisselend wordt ze *blaka* (zwart) en *bakra* (blank of wit) genoemd. De twee boeken hebben dus hetzelfde thema; de identiteitstwijfel van een tweede generatie immigrant uit Suriname. In dit eindwerkstuk onderzoek ik dit thema aan de hand van de narratieve technieken van de auteurs. Onderzoek naar deze identiteitskwestie is van aanhoudend belang voor de Nederlandse samenleving, omdat er veel Surinamers wonen en dus meer mensen met eenzelfde achtergrond als Voorn en Fretz, die wellicht hetzelfde probleem ervaren. Inzicht in dit probleem is belangrijk, om de samenleving zoals die nu is te kunnen begrijpen.

Theoretisch kader

Koloniale achtergrond in de Nederlandse maatschappij

In 1667 werd Suriname een onderdeel van het Nederlandse koninkrijk. Sinds de achttiende eeuw is er sprake van migratie uit Suriname naar Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog groeide deze immigratiestroom, omdat migreren goedkoper werd. Rond de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 veranderde de immigratiestroom drastisch. De migratiepieken vonden plaats tijdens oliecrisisen die zorgden voor economische recessie en werkloosheid. De economische omstandigheden maakten het moeilijk voor Surinamers om te integreren in Nederland, omdat zij door deze omstandigheden hard werden getroffen. Hierdoor werd het stereotype beeld van de Surinamer versterkt, door de zichtbare hoeveelheid werkloze en laagopgeleide Surinaamse mannen in de samenleving, die veel gebruik maakten van het sociale vangnet. Na de jaren 1990 verbeterde de economische situatie in Nederland en daardoor ook die van de Surinamers in Nederland. Daardoor en door gemengde huwelijken met Nederlanders, verbeterde het imago van Nederlandse Surinamers.¹

Tijdens het lezen van het artikel van de Surinaams-Nederlandse antropologe Gloria Wekker in *de Correspondent*: 'Het is tijd voor een conclusie: witte onschuld is een illusie', valt mij op dat juist Nederland na een enorm koloniaal verleden volgens veel witte Nederlanders nu juist zo'n progressief en 'kleurenblind' land is. Het belang van imperialisme voor onze identiteit wordt door Nederland volgens Wekker voortdurend ontkend. Er is racisme aanwezig, maar dat wordt niet erkend. Als dat wel erkend wordt, was de racistische uitspraak niet de bedoeling. Zo blijft de onschuld staande en zo wordt er onbewust een bepaald beeld afgegeven van 'witte onschuld'.² Ze definieert 'witte onschuld' als volgt: deze omvat het niet-weten en niet-willen-weten van witte dominantie. Doordat witte Nederlanders de neiging hebben de racistische wereld niet te begrijpen, kunnen ze profiteren van de raciale hiërarchieën.³

Een klein voorbeeld van deze witte onschuld is de reclame van de Albert Heijn in 2013 waarbij 'meesterwerken' op melkverpakkingen stonden.⁴ Er wordt gerefereerd aan de Gouden Eeuw, alsof dit een hele mooie tijd was, terwijl Nederland met haar overzeese handel toen ook veel leed veroorzaakte. Een ander voorbeeld is de uitspraak van Jan Peter Balkenende in 2006 over de 'VOC-mentaliteit', waarbij de minister-president pleitte voor optimisme en zelfvertrouwen in Nederland, zoals ten tijde van de VOC.⁵ Door de samenleving op die manier aan zulke tijden/mensen te laten herinneren, wordt een gevoel van trots opgeroepen in relatie tot dit deel van de geschiedenis. Deze trots slaat echter maar op een specifiek deel van de samenleving, omdat er in- en uitsluiting plaatsvindt van welke bevolkingsgroepen er wel en niet profiteerden tijdens de VOC-tijd. Immigranten uit ex-koloniën zullen hier

¹ Hans van Amersfoort, Mies van Niekerk, 'Immigration as a Colonial Inheritance: Post-Colonial Immigrants in the Netherlands, 1945–2002', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (2006) 3.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691830600555210> (geraadpleegd 28 februari 2020).

² Gloria Wekker, *de Correspondent*, 'Het is tijd voor een conclusie: witte onschuld is een illusie' (5 januari 2016) <https://decorrespondent.nl/3846/het-is-tijd-voor-een-conclusie-witte-onschuld-is-een-illusie/927443596926-0e2521fc>.

³ Gloria Wekker, *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras* (Amsterdam University Press, Amsterdam 2017) 29-31.

⁴ TBWA/NEBOKO, *Albert Heijn – Rembrandt* (8 april 2013) https://www.youtube.com/watch?v=KOnX_nF5aWc.

⁵ Lodewijk Petram, 'De VOC mentaliteit' (datum onbekend)

<https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/47056/de-voc-mentaliteit.html>.

waarschijnlijk minder trots op zijn en zich misschien zelfs beledigd voelen, omdat hun voorouders slachtoffer waren van die tijd.

Volgens de Brits-Amerikaanse sociologe Ruth Frankenberg kunnen witten, in dit geval witte Nederlanders, alleen de cultuur van de ander beschrijven en hun eigen cultuur niet. Dat komt doordat die zo ‘normaal’ en ongemarkeerd is. “In die ongemarkeerdheid schuilt de macht van witheid”, omdat wit-zijn de norm is.⁶ Ook dit is onderdeel van witte onschuld.

Identiteitskwesies in literatuur

De vermenging van culturen kan worden gevat in het begrip ‘hybriditeit’. Het gaat om een ‘gemengd subject of object dat in eerste instantie lastig te classificeren of te benoemen is’⁷, aldus de Nederlandse literatuurwetenschapper Frans-Willem Korsten. De term refereert vaak aan een transculturele menging als gevolg van kolonialisme. Eerst ging het alleen om de uitwisseling van culturelementen, maar die opvatting werd bekritiseerd, omdat die de ongelijkheid tussen de culturen negeert.⁸ Het probleem bij deze hybriditeit ontstaat namelijk door hiërarchie. Die kan een verklaring vormen voor de ongelijkwaardige sociaal-culturele waardering van de vermengde elementen.⁹ De link met witte onschuld is dat hybriditeit het onderwerp kan zijn voor witten om ‘onbewust’ te markeren. De discriminatie die niet als zodanig wordt (h)erkend door witten, is vaak gericht op huidskleur en afkomst; markeringen waar hybride mensen ook onder vallen.

De Zuid-Afrikaanse literatuurwetenschapper Elleke Boehmer stelt dat deze hybriditeit voorkomt in de literatuur van post-kolonialisten. De vroege post-onafhankelijke schrijvers uit de ex-koloniën neigden erg naar een nationalistisch narratief, maar rond de eeuwwisseling werden schrijvers meer cultureel verdeeld.¹⁰ Deze hybride schrijvers zouden de kloof tussen de ex-kolonie en ex-kolonisator overbruggen. Migrantliteratuur krijgt vaak brede steun in de westerse (ex-kolonisator) landen in de vorm van publiciteit, voorschotten en prijzen, om wellicht een soort culturele openheid te tonen. De promotie van deze literatuur houdt aan de andere kant ook effectief een culturele kaart van de wereld in stand die verdeeldheid toont van de verschillende landen en bevolkingen, omdat de promotie ook de ongelijkheid tussen de landen benadrukt.¹¹

De hybriditeit van de kunst van een migrant kan een bevrijding betekenen van het autoritaire juk, een bevrijding van stemmen, maar Boehmer merkt ook op dat deze hybriditeit vooral symbolisch en metaforisch is geworden als onderdeel van de kunst. Dit betekent dat de hybride schrijvers zelf deelnemen aan de processen van het Westen om ‘de ander’ te bekijken, om zichzelf te kunnen begrijpen. Onder andere hierdoor heeft dit soort literatuur ook succes in het Westen: de lezer heeft het gevoel te worden vermaakt en tegelijkertijd moreel te worden geconfronteerd.¹²

⁶ Gloria Wekker, *De Correspondent*, ‘Het is tijd voor een conclusie: witte onschuld is een illusie’ (5 januari 2016) <https://decorrespondent.nl/3846/het-is-tijd-voor-een-conclusie-witte-onschuld-is-een-illusie/927443596926-0e2521fc>.

⁷ Frans-Willem Korsten, *Lessen in literatuur* (Vantilt Nijmegen 2005) 278.

⁸ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies: The Key Concepts* (Routledge London 2013) 135-136.

⁹ Frans-Willem Korsten, *Lessen in literatuur* (Vantilt Nijmegen 2005) 285.

¹⁰ Elleke Boehmer, *Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors* (Oxford 2005) 225-227.

¹¹ Boehmer, *Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors*, 232.

¹² Idem.

Surinaamse literatuur/Suriname in de literatuur

Volgens de Brits-Nederlandse literatuurwetenschapper Patricia Krus zijn twee ideeën sterk aanwezig in de literatuur van de Surinaamse schrijfster Astrid Roemer (1947): het motief van de wond en het proces van helen. Deze motieven en processen refereren aan het trauma van de geschiedenis; in dit geval de koloniale geschiedenis van Suriname en Nederland. Het schrijven over de ‘wond’ kan een helende werking hebben.¹³ Deze wond kan geïnterpreteerd worden als een teken van culturele hybriditeit.¹⁴

De manier waarop over de band tussen landen en/of culturen wordt geschreven, kan verschillen. Roemer doet dat door personages uit verschillende bevolkingsgroepen te gebruiken en het verhaal in Nederland en Suriname af te laten spelen. Hierdoor wordt de complexiteit van de samenstelling van de bevolkingsgroepen en/of culturen duidelijk. Ook via de relaties tussen de personages wordt de band tussen Nederland en Suriname op verschillende manieren weergegeven.¹⁵ Deze band tussen twee landen en de culturele uiting daarvan heb ik onderzocht in *Dubbelbloed* en *Onder de paramariboorn*.

¹³ Patricia Krus, 'The ethics of postcolonial healing in Astrid Roemer's trilogy of Suriname', in: Kerstin Oloff, Micheal Niblett (red.), *Perspectives on the 'Other America'. Comparative approaches to Caribbean and Latin American culture* (Amsterdam 2009) 175-178.

¹⁴ Idem, 178.

¹⁵ Idem, 178-181.

Method

Vraagstelling

Mijn hoofdvraag is:

Hoe positioneren de boeken *Onder de paramariboom* (2018) van Johan Fretz en *Dubbelbloed* (2017) van Ethica Voorn zich binnen/tussen de culturen van Suriname en Nederland zoals de hoofdpersonages die culturen ervaren?

De boeken zijn romans en dus fictie, maar de vraag is in hoeverre de verhalen gefictionaliseerd zijn. De hoofdpersonen hebben dezelfde namen als de auteurs, lijken verder hetzelfde leven te leiden als de auteurs en de boeken worden autobiografisch genoemd.^{16 17 18} Ook is er bij beide boeken sprake van een homodiëgetische verteller; een verteller die zijn/haar eigen ervaringen weergeeft,¹⁹ waardoor er ook altijd sprake is van een ik-verteller.²⁰ Deze verteller is intradiëgetisch, dus staat niet buiten het verhaal, maar is een personage.²¹ De gebeurtenissen worden daardoor bijna altijd gefocaliseerd door deze ik-verteller, wat interne focalisatie heet.²² Daarom stel ik onderstaande vragen over de auteurs.

Om de hoofdvraag te beantwoorden, kijk ik naar de literaire technieken die Fretz en Voorn toepassen. Door middel van narratieve mechanismen vertellen de auteurs over hun ervaringen. Deze mechanismen zijn dus het middel om de inhoud van het verhaal te tonen.

Om deze vraag te onderzoeken, gebruik ik de volgende deelvragen die betrekking hebben tot *Onder de paramariboom* en *Dubbelbloed*²³:

- Hoe kenmerken Fretz en Voorn de Surinaamse en Nederlandse cultuur?
- In hoeverre gebruiken Fretz en Voorn het thema familierelaties om hun identiteitstwijfel te laten zien?
- Hoe maken Fretz en Voorn gebruik van dialoog om hun identiteitstwijfel te laten zien?
- Hoe maken Fretz en Voorn gebruik van beeldspraak om hun identiteitstwijfel te laten zien?

Door middel van close reading heb ik onderzocht hoe de concepten ‘witte onschuld’ en hybriditeit uit het theoretisch kader een rol spelen in het corpus. In de deelvragen behandel ik de betekenis van de concepten voor de levens en ervaringen van Fretz en Voorn zoals beschreven in de boeken.

¹⁶ Bob van Houwelingen, ‘In een roman laten een lach en een traan zich niet op deze manier afdwingen’ in *De Volkskrant* (16 februari 2018) <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/in-een-roman-laten-een-lach-en-een-traan-zich-niet-op-deze-manier-afdwingen~b3363fb0/>.

¹⁷ *Dubbelbloed* homepage <http://www.dubbelbloed.eu>.

¹⁸ Op de kapt van *Dubbelbloed* staat dat het een autobiografisch verhaal is.

¹⁹ Erica van Boven, Gillis Dorleijn, *Literair mechaniek* (Bussum 2015) 205.

²⁰ Idem, 220-226.

²¹ Idem, 233-234.

²² Idem, 234.

²³ Ik heb het boek *Literair mechaniek* van Erica van Boven en Gillis Dorleijn gebruikt bij de analyse van tekstfragmenten.

Corpus

Johan Fretz beschrijft in zijn boek *Onder de paramariboom* (2018) zijn eerste reis naar Suriname op 29-jarige leeftijd. Hij heeft zich altijd erg Nederlands gevoeld en had geen behoefte om naar Suriname te gaan, waar zijn moeder vandaan komt. Als hij dan gevraagd wordt daar op te treden, gaat hij er voor het eerst heen. Hij is columnist en theatermaker en werd uitgenodigd een lezing te geven in de aanloop van de verkiezingen van 2015.²⁴

Hij heeft altijd erg hard geroepen dat hij ‘gewoon’ Nederlands is en niks voelt voor Suriname. Als mensen zijn huidskleur zagen, was zijn naam het toverwoord: Johannes. De Nederlandse naam moet duidelijk maken dat hij ‘gewoon’ Nederlands is en ‘erbij hoort’. In Suriname aangekomen lijkt het de omgekeerde wereld. Door zijn huidskleur valt hij helemaal niet meer op, maar hij voelt zich wel een toerist: een toerist in een Nederlandssprekend land waar hij zijn familieleden ontmoet, die er net zo uitzien als hij. Hij ervaart een mengeling van herkenning en vervreemding. Hij valt er in beide landen net buiten en voelt zich er dus net niet thuis. In het boek beschrijft hij beide identiteiten die horen bij de landen, maar hij worstelt zelf met de vraag waar hij daarin/daartussen staat. Deze twijfels beschrijft hij in een verslag van zijn reis naar Suriname, dat doorspekt is met terugblikken op zijn verleden. De vragen die ik me hierbij stel is: hoe positioneert Johan Fretz zich tussen de nationale identiteiten? Welke literaire mechanismen gebruikt hij hierbij?

Johan Fretz door Jonas Sacks voor *De Volkskrant* (2013)

Ethica Voorn beschrijft in *Dubbelbloed* (2017) losse ervaringen die met haar identiteit te maken hebben. Ze bezoekt Suriname, maar dat is niet de plek waar de roman zich voornamelijk afspeelt. Ze heeft net als Johan Fretz een Nederlands leven; ze wordt opgevoed door haar witte Twentse moeder. Ze ervaart echter dat niet iedereen om haar heen haar ook ziet als Nederlandse en ze gaat enthousiast op zoek naar antwoorden op haar vragen. Een van die vragen gaat over het gevoel van thuis-zijn. Dat gevoel ervaart ze namelijk niet optimaal in Nederland, maar ook bij haar Surinaamse familie voelt ze zich niet helemaal thuis. Ze zegt dat haar twee culturen bij haar horen omdat ze in haar bloed stromen. Cultuur zit echter niet in je bloed, maar in ervaringen en dat contrast ervaart ze. Ze is Nederlands omdat ze in Nederland is opgegroeid en ze kan zich dus nauwelijks vinden in Surinaamse kenmerken waar haar familie zich wel in kan vinden. Haar ‘Surinaamsheid’ kan voortkomen uit de invloed van haar vader, die zich vooral uit in de keuken en misschien in de taal, maar hij was weinig betrokken bij haar opvoeding. Bij dit boek rijzen dezelfde vragen als bij *Onder de paramariboom*.

Ethica Voorn door Ivo van der Bent voor *De Volkskrant* (2018)

Na beide boeken te hebben gelezen, heb ik besloten om geen vergelijkend onderzoek te doen. Ik ben geïnteresseerd in hoe de auteurs kiezen om hetzelfde thema neer te zetten; opvallende elementen of verschillen zal ik dan ook wel benoemen. Juist omdat de boeken tot een soortgelijke conclusie komen, heb ik deze twee gebruikt als twee voorbeelden uit eenzelfde soort literatuur. Doordat ze hedendaags zijn, staan ze dicht bij de samenleving zoals die nu is.

²⁴ Diederik Samwell, ‘Johan Fretz op ontdekkingsreis in Suriname’ (9 maart 2018)

<https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/johan-fretz-op-ontdekkingsreis-in-suriname/> (geraadpleegd 2 maart 2020).

Waren de boeken bijvoorbeeld twintig jaar geleden geschreven, dan zou dit onderzoek minder over de hedendaagse samenleving kunnen zeggen. De keuze om beide boeken te gebruiken in plaats van één, verantwoord ik met dat hoewel de boeken hetzelfde thema behandelen, de romans erg verschillen. Daardoor zijn het twee voorbeelden van hetzelfde thema die bijna uitersten van elkaar zijn: in het ene boek voelt de hoofdpersoon zich erg verbonden met Suriname (*Dubbelbloed*) en in het andere boek in eerste instantie totaal niet (*Onder de paramariboom*), terwijl de schrijvers uit bijna dezelfde situatie komen. Fretz heeft namelijk een Surinaamse moeder en een Nederlandse vader, en Voorn heeft een Surinaamse vader en een Nederlandse moeder. Wel komen ze tot een soortgelijke conclusie: ze identificeren zich met een gemengde identiteit. Als ik nog meer boeken bij dit onderzoek had betrokken, was het onderscheid tussen de twee romans weggevallen (want dan waren het er meer). De analyse van de boeken zou dan veel chaotischer zijn omdat er veel verbanden door elkaar zouden lopen en daardoor minder sterk vergelijkend.

Analyse en interpretatie

1. Hoe kenmerken Fretz en Voorn de Surinaamse en Nederlandse cultuur?

In de epiloog beschrijft Voorn haar Nederlandse kant als ‘recht door zee’, maar ook: ‘bedekt net zo goed een berg zooi met de mantel der liefde’. Daarop volgt haar Surinaamse kant als ‘vermijdend’ en het deel van haar persoonlijkheid dat ‘graag een hoop – vrolijk – lawaai maakt en autoriteit inzet.’²⁵ Dit zijn vrij stereotypische beschrijvingen. Ook Fretz’ beschrijving van zijn moeder als een chaotische vrouw is stereotyperend te noemen; want de beschrijvingen passen in de uitleg zoals gegeven in *Dutch racism* door de Nederlands-Surinaamse antropoloog Philomena Essed en de Nederlandse literatuurwetenschapper Isabel Hoving.

Voorn voelt zich niet thuis in haar geboorteland, Nederland. Als ze in Suriname is, voelt dat als thuiskomen.²⁶ Het voelt voor haar alsof Suriname ook haar land is, terwijl ze weet dat dat niet zo is: “Dit hete land in de tropen voelt aan als mijn land. Toch besef ik heel goed dat het niet zo is.” Ze vervolgt met: “Het vooruitzicht terug naar mijn geboorteland te moeten waar ik me steeds minder thuis voel, versterkt mijn [melancholische] sentiment.” Dit sentiment komt voort uit haar gevoel geen echt thuis te hebben.

In het laatste hoofdstuk wordt dan toch duidelijk waar ze zich het meest op haar gemak voelt en die keuze legt ze uit aan de hand van een beschrijving van haar oma’s. Haar Surinaamse oma heeft haar nooit toegelaten in haar leven en met haar Nederlandse oma had ze het juist heel fijn. Ze schetst een scène waarbij haar Surinaamse oma eindelijk haar brieven leest. Dat is een fantasie. Dan volgt een scène die wel echt is, een herinnering uit haar jeugd met haar Nederlandse opa en oma.²⁷ Daar blijkt dat ze in de kern Nederlands is, door haar jeugd, opvoeding en herinneringen die ze allemaal in Nederland heeft gekregen.

Voorn thematiseert een culturele strijd door te benoemen dat ze in Nederland donker is, dus onderaan de sociale ladder staat, maar in Suriname licht is en daar dus bovenaan de sociale ladder staat. Die combinatie is heel verwarrend voor haar. Het probleem in beide boeken is dat beide auteurs eruit zien als een Surinamer en dus niet wit en door witten gemarkeerd worden als anders. Hadden ze een allochtone ouder uit een ‘wit’ land, was dit probleem er waarschijnlijk niet geweest, omdat ze dan ook ‘gewoon wit’ zouden zijn. Hier wordt een voorbeeld van gegeven door Fretz: een meisje op wie hij verliefd wordt blijkt half Hongaars te zijn, maar hij dacht dat ze een Friezin was. Bij haar lijkt geen sprake van een identiteitskwesie, vooral omdat ze niet gemarkeerd wordt als ‘anders’. Dit is natuurlijk per persoon verschillend, maar opvallend is hier dat ze dankzij haar uiterlijk opgaat in de Nederlandse samenleving.²⁸

Fretz schrijft dat er in Nederland veel witte mensen zijn die in een erg witte omgeving leven en die openlijk tegen racisme en uitsluiting zijn. Ze zouden figuurlijk kleurenblind zijn, maar ondertussen is er in hun sociale wereld geen diversiteit te bekennen. Als deze mensen hem en een gekleurde vriendin binnen die witte omgeving zien, denken ze vaak dat ze familie zijn.

²⁵ Ethica Voorn, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017) 167.

²⁶ Idem, 152.

²⁷ Idem, 160-165.

²⁸ Johan Fretz, *Onder de paramariboom* (Lebowski Amsterdam 2018) 104-106.

De witte mensen markeren dus hun anders-zijn en trekken daar een conclusie uit, namelijk dat ze wel familie moeten zijn. De witte onschuld is in Fretz' boek uitgesproken aanwezig.²⁹

Fretz karakteriseert de Surinaamse cultuur door middel van beschrijvingen van Surinamers die hij tegenkomt. Een element dat vaak terugkomt is de ontspannen houding van Surinamers. Een voorbeeld is hoe ze met de tijd omgaan: 'Ik moest denken aan een Surinaamse vriend die me eens uitlachte toen ik hem in paniek belde omdat ik vijf minuten later zou zijn. Hij riep: 'Hou op met me en zet die witman in jezelf uit!''³⁰ Een ander moment waarbij de ontspannen houding duidelijk wordt, is bij de douane in Suriname, waarbij de douaneambtenaar zegt: 'Mag ik u een tip geven? U hoeft zich hier niet zo druk te maken, het komt vanzelf goed.'³¹ Fretz bewondert deze houding, maar moet er wel aan wennen.

Voorn en Fretz krijgen vaak vragen van anderen waarbij een keuze dient te worden gemaakt: 'Heb je Nederlandse vrienden of Surinaamse? Eet je wel Surinaams?''³² Ze concluderen echter allebei dat beide culturen deel zijn van hun identiteit en dat het dus niet om keuzes gaat, maar om combinaties. 'Dergelijke vragen brengen mij in een spagaat. Kies ik voor mijn Surinaamse kant dan verloochen ik mijn Nederlandse en dus mijn moeder. Kies ik voor mijn Nederlandse kant dan verloochen ik mijn Surinaamse, mijn vader én mijn kleur.'³³

2. In hoeverre gebruiken Fretz en Voorn het thema familierelaties om hun identiteitstwijfel te laten zien?

Fretz' relatie met zijn moeder is moeizaam, omdat zij vanaf zijn jeugd worstelde met depressieve episodes en psychoses. Dit kan hebben bijgedragen aan Fretz' gebrek aan interesse in Suriname. Hij wilde namelijk niet geassocieerd worden met zijn 'gekke' moeder en 'gewoon' Johannes zijn. Hij wilde niet bij haar horen, maar bij de Nederlanders.³⁴ Dit blijkt uit een passage wanneer hij in Suriname is met zijn moeder en ze ruzie hebben. Hij wordt boos op haar omdat zij wel mensen 'bosneger' mag noemen en hij niet, omdat hij niet helemaal Surinaams is. Hij heeft zich altijd buitengesloten gevoeld door zijn moeders uitingen op dit gebied. Hij moet aan de ene kant van zijn moeder voelen dat Suriname ook zijn land is, maar hij mag er aan de andere kant ook niet helemaal bij horen. Zijn moeder verwijt hem dat hij nooit iets anders dan een Nederlander wilde zijn, maar hij maakt haar duidelijk dat mensen een negatieve associatie hebben met zijn huidskleur door zijn moeders gedrag en afkomst.³⁵

Ook Voorn had geen makkelijke band met haar Surinaamse ouder, haar vader. Haar moeder gaf haar altijd mee dat kleur en uiterlijk geen rol spelen, waardoor ze deze elementen juist markeerde. "Uiterlijk en ook kleur speelden geen rol. Punt uit! Deze les van mijn moeder heb ik altijd met mij megedragen."³⁶ Door expliciet te zeggen dat kleur geen rol speelt, wordt er impliciet juist gezegd dat het wel een rol zou kunnen spelen. Het gevolg was dat Voorn er zelf niet mee bezig was en verrast werd dat haar klasgenoten er wel mee bezig waren, wat zich uitte in pesterijen.

²⁹ Johan Fretz, *Onder de paramariboorn* (Lebowski Amsterdam 2018) 91-92.

³⁰ Idem, 13.

³¹ Idem, 15.

³² Ethica Voorn, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017) 33.

³³ Idem.

³⁴ Johan Fretz, *Onder de paramariboorn* (Lebowski Amsterdam 2018) 239.

³⁵ Idem, 237-241.

³⁶ Ethica Voorn, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017) 29.

Voorn beschrijft een drang die ze van kinds af aan had om door haar Surinaamse oma erkend te worden. Ze droomde van een lieve oma en schreef haar dan ook regelmatig brieven waar ze nooit een antwoord op kreeg. Haar oma was de poort tot haar Surinaamse wortels die altijd dicht is gebleven. Ze verheerlijkte haar oma, die ze ook wel ‘droom-oma’ noemt. Als ze haar eindelijk ontmoet, moet die oma niks van haar hebben. In die oma zag ze een belofte van een bevestiging van haar identiteit; ze was de personificatie van Voorns verlangen naar een identiteitsbevestiging. De afwijzing door haar oma vormt daarom ook een afwijzing van die identiteitsbevestiging.³⁷ Het resultaat is een blijvende identiteitstwijfel.

Fretz en Voorn hebben allebei een problematische relatie met hun Surinaamse familie. Die symboliseert de problematische relatie die ze beiden hebben met de Surinaamse cultuur en identiteit. Vooral die relatie met een Surinaamse identiteit wordt hen door anderen opgelegd (waarover in de volgende deelvraag meer). Ook kunnen deze relaties een verklaring zijn voor hun haat-liefde verhouding met Suriname. Beiden ondergaan een innerlijke zoektocht naar hun Surinaamse kant, wat met horten en stoten, bevestigingen en afwijzingen gepaard gaat.

3. Hoe maken Fretz en Voorn gebruik van dialoog om hun identiteitstwijfel te laten zien?

Voorn toont verschillende dialogen die ze met mensen heeft waarbij haar huidskleur besproken wordt. Toen ze bijvoorbeeld als kind bij haar overgrootmoeder in Drenthe op bezoek ging, hoorde ze haar overgrootvader naar haar en haar zusje verwijzen als ‘die zwartjes’. Hij zei de hele dag niks, maar als Voorn, haar zusje en moeder vertrekken, hoort ze hem tegen haar overgrootmoeder roepen of ‘die zwartjes’ er nog zijn.³⁸ Bij een andere ervaring wordt ze juist verweten dat ze wit is, door haar nicht, die zegt: ‘Je moet niet denken dat je beter bent omdat je wit bent.’³⁹ Haar zoon noemt haar een ‘bounty’: donker aan de buitenkant, maar van binnen wit.⁴⁰ Hij ziet haar dus wel als een persoon met een donkere huid, maar haar gedrag vindt hij ‘wit’: “Je-de-reen ziet dan direct dat jij Nederlands bent. In alles ben jij blank, doe je blank. Jouw hele gedrag is, ja hoe zal ik het zeggen... wit.”⁴¹ Het gevoel dat dit bij Voorn oproept is: ‘Zie je wel, ik ben niet goed genoeg.’⁴² Een paar maanden later in het verhaal (maar in hetzelfde hoofdstuk) draagt Voorn een trui met de tekst ‘*I am not black nor white. I am just human*’. Haar zoon reageert als volgt: “Nou je bent een zwarte vrouw, dat is toch duidelijk?” Met deze dialogen laat Voorn zien dat hoe andere mensen haar markeren steeds verschillend is, waardoor ze zichzelf niet binnen een hokje kan plaatsen en het gevoel heeft nergens echt bij te horen.

Hier lijkt Voorn echter wel een oplossing voor te hebben gevonden, namelijk dat haar dubbelbloed als tolk kan werken. Wanneer ze naar een Surinaamse *stand-up comedian* in Nederland gaat die etnische grapjes maakt, wisselt ze voortdurend tussen aan de ene kant het gevoel dat ze zich niet op haar plek voelt omdat ze sommige Surinaamse grappen niet begrijpt en de Nederlandse wel en aan de andere kant het gevoel dat ze juist ‘dubbelbloed’ is omdat ze zich in grappen over beide culturen kan herkennen. Juist omdat ze beide culturen ‘begrijpt’, voelt ze zich in beide thuis. Wat mij opvalt, is dat de reden waarom ze zich in de Surinaamse

³⁷ Ethica Voorn, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017) 79-89.

³⁸ Idem, 42.

³⁹ Idem, 48.

⁴⁰ Idem, 125-128.

⁴¹ Idem, 126.

⁴² Idem, 125-126.

grappen kan herkennen niet is omdat ze daar vandaan komt of in een Surinaams gezin is opgevoed, maar omdat ze zowel door de Nederlandse samenleving in dat hokje wordt geduwd (door haar niet-witte uiterlijk met ‘gek’ haar en een donkere huid), als door Surinamers (hoewel ze maar een ‘halfbloed’ is).

Johan Fretz ervaart ongeveer hetzelfde. Hij gebruikt zijn naam als een soort toverwoord om aan te geven dat hij Nederlands is, omdat andere Nederlanders dat niet verwachten door zijn donkere huidskleur. Hij wil bijvoorbeeld oogcontact krijgen met een witte Nederlandse in Paramaribo, uit herkenning van een andere Nederlander, maar hij wordt niet gezien omdat zij hem niet als zodanig herkent.⁴³ Het overkomt hem vaker dat mensen hem niet herkennen als Nederlander. Als volwassenen hem in zijn jeugd vroegen waar hij vandaan kwam, was ‘Dordrecht’ vaak geen bevredigend antwoord. Mensen vervolgden die vraag dan met “Maar waar kom je *echt* vandaan?” Wat de mensen bedoelden, was waar zijn ouders vandaan kwamen.⁴⁴ Met vrienden maakte hij hier grapjes over. Zijn uiterlijk kan er voor heel veel etniciteiten mee door: Turks, Indiaas, Surinaams en nog veel meer. Toen hij als kind met zijn moeder eens boodschappen ging doen, riepen meisjes dat hij eruit zag als een Turk. Zijn moeder riep vervolgens naar de meisjes welke meneer in de straat dan wél een Turk was, waardoor zij de discriminatie in stand hield. Ze vond discriminatie alleen erg als het tegen Surinamers was en nog specifiek tegen creolen. Net als Voorn krijgt Fretz tegenstrijdige signalen. Mensen vragen hem waar hij dan écht vandaan komt en vragen hem naar zijn ervaringen met Zwarte Piet⁴⁵, maar een vriend vertelt hem ook dat het enige zwarte aan hem de *emoticons* in zijn WhatsAppberichten zijn.⁴⁶ Ook Fretz vindt een oplossing voor zijn twijfel wat zijn thuis is. Die vindt hij in Jaantje, het (half-Hongaarse, half-Nederlandse) meisje op wie hij in de roman verliefd wordt. Zij verandert de vraag van ‘waar kom je vandaan?’ naar ‘bij wie hoor je?’ Hun conclusie is dat, ondanks dat ze allebei ander bloed hebben, ze Nederlands *zijn*.⁴⁷

Het woord ‘dubbelbloed’ komt in *Onder de paramariboom* ook voor. Fretz’ moeder suggereert dat hij dat woord moet gebruiken bij de aanduiding van zijn afkomst:

‘Eigenlijk moet je vanaf nu iets anders zeggen: dubbelbloed.’ ‘Dubbelbloed.’ Ik spreek het nog eens uit en nog eens. Het klinkt eigenlijk wel goed. Twee keer zoveel. Ik beloof mijn moeder dat ik mezelf vanaf nu zo zal noemen: een dubbelbloed. Ze knikt trots.⁴⁸

Hier heeft het dezelfde connotatie als in *Dubbelbloed*: je bent niet een ‘half’ mens, je bent ‘dubbel’. Er zit een bepaalde rijkdom in het hebben van twee culturen.

In *Dubbelbloed* is veel sprake van een mengeling van *showing* en *telling*.⁴⁹ Tijdens dialogen vallen de verteltijd en de vertelde tijd veelal samen (*telling*), maar als ze uiting geeft aan haar gevoelsreacties van de dialogen worden er wel tijdsprongen gemaakt (*showing*). Ze neemt dan even afstand van de beschreven situatie, waardoor de lezer kan meeleven met haar gedachtes.

⁴³ Johan Fretz, *Onder de paramariboom* (Lebowski Amsterdam 2018) 15.

⁴⁴ Idem, 7.

⁴⁵ Idem, 93-95.

⁴⁶ Idem, 95.

⁴⁷ Idem, 105-106.

⁴⁸ Idem, 215.

⁴⁹ Erica van Boven, Gillis Dorleijn, *Literair mechaniek* (Bussum 2015) 279-280.

Fretz gebruikt ook beide technieken, maar maakt meer gebruik van *telling* dan Voorn. Het effect van deze techniek is dat de situaties nauwkeurig gevolgd kunnen worden door de lezer.

Fretz en Voorn onderzoeken allebei hun Surinaamse kant omdat anderen hen zo markeren. Doordat de samenleving zegt dat ze anders zijn dan ‘gewone Nederlanders’ gaan ze zich ook anders voelen. Ineens zijn ze Surinaamse mensen, of proberen dat te zijn, terwijl ze net zo goed Nederlands zijn.

4. Hoe maken Fretz en Voorn gebruik van beeldspraak om hun identiteitstwijfel te laten zien?

Zoals in de vorige deelvraag besproken, noemt Voorn dat haar dubbelbloed werkt als een tolk. Ze vergelijkt haar etnische hybriditeit met een tolk. Opvallend is dat een tolk gericht is op taal. In Voorns situatie is dat echter niet nodig, want Surinamers en Nederlanders spreken allebei Nederlands. Waar het hier om gaat, is de vertaling van de betekenis van de taal, van culturele elementen. Ze begrijpt beide culturen en kan elementen eruit ‘vertalen’: “De letterlijke vertaling heb ik niet nodig om beide kanten te verstaan.”⁵⁰ Ze beschrijft dat ze het beste van twee werelden in zich draagt. De termen ‘tolk’ en ‘vertaling’ zijn metaforen voor haar hybriditeit.

Een rode lijn in het verhaal is het bad dat Voorn wil maken om zichzelf te reinigen, een *wasi*. Letterlijk dompelt ze zich onder in Surinaamsheid. Met veel aandacht stelt ze het bad samen: ze koopt oliën, gedroogde bloemen, kruiden en het speciale ingrediënt ‘blauwsel’. Blauwsel is een soort poeder dat beschermt tegen het boze oog, ook wel *ogri ay* genoemd. Als ze in het zorgvuldig bereide bad zit, geniet ze ervan, ze voelt zich steeds lichter worden en heeft het gevoel dat alle onrust wordt weggewassen. Als ze uit het bad stapt, schrikt ze. Het blauwsel heeft haar huid en haar grijzig gemaakt, waardoor ze erg hard moet lachen.⁵¹ Het bad staat hier symbool voor haar Surinaamse kant en haar pogingen Surinaams te zijn. Ondanks haar pogingen om zich Surinaams te voelen, is er weer iets dat ze ‘verkeerd’ doet en waardoor het duidelijk wordt dat ze niet Surinaams is opgevoed. Kenmerkend is dat ze hierom kan lachen; ondanks het feit dat het haar niet lukt om helemaal Surinaams te zijn, heeft ze hier vrede mee, omdat ze zich identificeert als dubbelbloed en niet hoofdzakelijk als Nederlands *of* Surinaams.

In de epiloog dwingt Voorn zichzelf om de essentie van haar dubbelbloed in een metafoor samen te vatten: “Ik sluit weer mijn ogen en het beeld doemt op van een buis confetti die pompend tot een hoogtepunt komt, een feestelijke uitbarsting in duizend kleuren.”⁵² In plaats van twee kleuren, zijn er nu duizend kleuren in de vorm van confetti, wat een feestelijke en positieve connotatie heeft.

Het belangrijkste concrete motief dat Fretz gebruikt gedurende het hele boek is zijn naam. Hij gebruikt zijn naam als geruststelling als hij zich voorstelt aan mensen, alsof hij daarmee wil zeggen dat hij erbij hoort.⁵³ ‘Wees niet bang. Ik ben geen vreemdeling. Ik heet Johannes. Ik ben niet een van de anderen.’⁵⁴ Zijn naam is het sleutelwoord om bij de Nederlandse groep te

⁵⁰ Ethica Voorn, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017) 93.

⁵¹ Idem, 137-143.

⁵² Idem, 168.

⁵³ Johan Fretz, *Onder de paramariboom* (Lebowski Amsterdam 2018) 239.

⁵⁴ Idem, 90.

horen, niet bij die van ‘de anderen’. Zijn naam is het symbool van zijn hybriditeit, zijn niet-witte uiterlijk met een witte naam, zijn toegang tot het erbij horen.

Een ander symbolisch element in *Onder de paramaribo* is het begraven van Fretz’ navelstreng in Suriname, in de oude tuin van zijn moeder.⁵⁵ Dit is ook de verklaring van de titel *Onder de paramaribo*: ze bevrazen de navelstreng onder een boompje in Paramaribo. Deze begrafenis is te interpreteren als een manier om een deel van de mens terug te geven aan de aarde, specifiek de aarde waar deze mens (Fretz) vandaan komt (Suriname). Hij zei als kind altijd dat zijn moeder uit de ‘paramaribo’ kwam, maar hij zelf niet. Nu maakt hij zelf ook onderdeel uit van Suriname door de begrafenis van zijn navelstreng in de aarde onder een boom in Paramaribo, wat bevestigt dat Suriname ook bij hem hoort. Hij heeft zijn hele leven zich niet Surinaams gevoeld, maar nu verzoent hij zich met Suriname, met de cultuur en met zijn moeder. Indirect is het een verzoening met zichzelf, met zijn hybriditeit.

Een metafoor die Fretz’ hybride identiteit benadrukt, is het bezoek aan de synagoge en de moskee van Paramaribo. De twee gebouwen staan naast elkaar en dat zorgt niet voor problemen of conflict, wat misschien wel zou worden verwacht als twee geloven naast elkaar worden gepraktiseerd. Fretz beschrijft de plek als volgt:

Zo staan die tweegebedshuizen pal naast elkaar. Er staat geen muur tussen beide en de hekken die de synagoge en de moskee omsluiten, elk in een eigen stijl, zijn laag en ogen vriendelijk. Ze lijken niet bedoeld om dreigend gevaar af te wenden, meer om vreedzame, heilige grond te markeren.⁵⁶

Op de vraag van Fretz aan de beheerders of hun omgang wel goed gaat, antwoordt er een: ‘Natuurlijk in vrede. Hoe zou het anders moeten?’⁵⁷ Zo zit het ook met Fretz’ hybriditeit. Het zijn twee verschillende culturen, die samen in hem zitten. Dat ze zo verschillend zijn, hoeft niet te betekenen dat het niet vredig kan.

Voorn en Fretz gebruiken allebei beeldspraak om steeds de tweedeling van culturen weer te geven. Hiermee benadrukken ze hun hybriditeit.

⁵⁵ Johan Fretz, *Onder de paramaribo* (Lebowski Amsterdam 2018) 194-197.

⁵⁶ Idem, 176-177.

⁵⁷ Idem, 181.

Conclusie en discussie

Als verklaring voor hun ervaringen (gemarkeerd worden als anders, verwarring door het gevoel te hebben niet ergens bij te horen), denk ik dat Fretz' en Voorns huidskleur, in combinatie met het koloniale verleden en de multiculturele samenleving in Nederland de redenen zijn dat de auteurs noch als 'vol Nederlands', noch als 'vol Surinaams' worden gezien door henzelf en anderen. Voorn zoekt een huiselijk gevoel in Suriname omdat ze zich niet thuis voelt in Nederland door haar gemarkeerdheid en omdat ze door anderen in het hokje 'Surinamer' wordt gestopt. Fretz voelt zich wel thuis in Nederland, maar merkt dat anderen hem niet altijd als een Nederlander beschouwen en gaat dan ook op zoek naar die 'andere' kant van hem. Dit is het gevolg van omgevingsfactoren. Deze omgevingsfactoren zijn te vatten onder de term witte onschuld zoals beschreven door Wekker, omdat deze voortkomen uit onbewuste witte dominantie van de omgeving van Voorn en Fretz.

Het probleem dat de hoofdpersonen ervaren, is dat je wel 'dubbelbloed' kunt hebben als gevolg van ouders die beiden uit een ander land komen, maar je bent niet per definitie multicultureel als logisch gevolg daarvan. Dat heeft namelijk te maken met de omgevingsfactoren, zoals opvoeding en behandeling door anderen. Het bad van Voorn geeft dit duidelijk aan, want hoe erg ze ook haar best doet om Surinaams te zijn met het uitvoeren van een ritueel, ze merkt dat je cultuur niet kunt forceren. Als Fretz en Voorn in Suriname zijn, merken Surinamers ook op dat ze daar niet vandaan komen.

De hoofdvraag was: hoe positioneren de boeken *Onder de paramariboom* (2018) van Johan Fretz en *Dubbelbloed* (2017) van Ethica Voorn zich binnen/tussen de culturen van Suriname en Nederland zoals hun hoofdpersonages die culturen ervaren? De witte onschuld van de Nederlanders om de hoofdpersonen heen maakt dat ze Fretz en Voorn markeren als 'anders'. Fretz en Voorn zelf hebben hybride identiteiten, Nederlandse namen en een voor veel Nederlanders niet-Nederlands uiterlijk. Ook hun identiteit en gedrag monden uit in hybriditeit: ze voelen zich Nederlands, maar hebben door hun zoektocht ook een deel Surinamer in zichzelf gevonden of toegelaten. In plaats van tussen twee culturen te staan, personificeren zij de overlap van deze culturen. De witte onschuld van hun omgeving zorgde ervoor dat ze hun hybride identiteit gingen onderzoeken.

Mijn corpus is in beperkte mate representatief voor proza over culturele identiteit. In algemene termen zullen er vast overeenkomsten gevonden kunnen worden met ander dergelijk proza, maar in dit onderzoek kan ik alleen conclusies doen over deze boeken. Ook zijn de boeken hedendaags, waardoor de problemen in principe afspelen in de hedendaagse tijd. Aan de ene kant is dit gunstig, omdat de boeken dan beter samen besproken kunnen worden en er eventueel een link kan worden gemaakt naar de hedendaagse samenleving, maar aan de andere kant is dit ook eentonig. Het laat geen ontwikkeling zien, of tijdsgebonden problemen of gedragingen. Met een breder corpus (in verschillende tijdsperiodes gepubliceerde boeken, meer boeken, boeken van auteurs met andere hybride etniciteiten, etc.) kunnen ook bredere uitspraken worden gedaan en vergelijkingen binnen het corpus worden gemaakt.

Ik heb me gericht op vier elementen: de kenmerking van de culturen, familierelaties, dialogen en beeldspraak. Veel meer aspecten van deze romans zijn echter interessant om te onderzoeken. Voor vervolgonderzoek zou bijvoorbeeld gekeken kunnen worden naar hoofdstuktitels, de contacten die de hoofdpersonen in Suriname hebben, de mate waarin ze Surinaamse woorden gebruiken en de invloed van ouder-kindrelaties op identiteit. Al deze

elementen zouden geanalyseerd kunnen worden om een nog diepgaander beeld te krijgen van de romans, de auteurs, weergave van culturele identiteit en de Surinaams-Nederlandse samenleving in het algemeen.

Bibliografie

Amersfoort, Hans van, Mies van Niekerk, 'Immigration as a Colonial Inheritance: Post-Colonial Immigrants in the Netherlands, 1945–2002', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (2006) 3. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691830600555210> (geraadpleegd 28 februari 2020).

Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies: The Key Concepts* (Routledge London 2013).

Bent, Ivo van der, foto van Ethica Voorn, via: 'Mijn bruine huid laat zien dat ik twee culturen in mij verenig: ik ben een dubbelbloed', *De Volkskrant* (5 oktober 2018), <https://www.volkskrant.nl/mensen/mijn-bruine-huid-laet-zien-dat-ik-twee-culturen-in-mij-verenig-ik-ben-een-dubbelbloed~bd71dc0d/>.

Boehmer, Elleke, *Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors* (Oxford 2005).

Boven, Erica van, Gillis Dorleijn, *Literair mechaniek* (Bussum 2015).

Dubbelbloed homepagina <http://www.dubbelbloed.eu>.

Essed, Philomena, Isabel Hoving, *Dutch Racism* (Brill Leiden 2014).

Fretz, Johan, *Onder de paramariboom* (Lebowski Amsterdam 2018).

Houwelingen, Bob van, 'In een roman laten een lach en een traan zich niet op deze manier afdwingen' in *De Volkskrant* (16 februari 2018) <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/in-een-roman-laten-een-lach-en-een-traan-zich-niet-op-deze-manier-afdwingen~b3363fb0/>.

Korsten, Frans-Willem, *Lessen in literatuur* (Vantilt Nijmegen 2005).

Krus, Patricia, 'The ethics of postcolonial healing in Astrid Roemer's trilogy of Suriname', in: Kerstin Oloff, Micheal Niblett (red.), *Perspectives on the 'Other America'. Comparative approaches to Caribbean and Latin American culture* (Amsterdam 2009).

Petram, Lodewijk, 'De VOC mentaliteit' (datum onbekend) <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/47056/de-voc-mentaliteit.html>.

Sacks, Jonas, foto van Johan Fretz, via: 'Johan Fretz: Rutte heeft de eenzaamste baan die er is', *De Volkskrant* (24 december 2013) <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/johan-fretz-rutte-heeft-de-eenzaamste-baan-die-er-is~bb08015f/>.

Samwell, Diederik, 'Johan Fretz op ontdekkingsreis in Suriname' (9 maart 2018) <https://werkgroepcarabischeletteren.nl/johan-fretz-op-ontdekkingsreis-in-suriname/> (geraadpleegd 2 maart 2020).

TBWA/NEBOKO, *Albert Heijn – Rembrandt* (8 april 2013) https://www.youtube.com/watch?v=KOnX_nF5aWc.

Voorn, Ethica, *Dubbelbloed* (In De Knipscheer Haarlem 2017).

Wekker, Gloria, *De Correspondent*, ‘Het is tijd voor een conclusie: witte onschuld is een illusie’ (5 januari 2016) <https://decorrespondent.nl/3846/het-is-tijd-voor-een-conclusie-witte-onschuld-is-een-illusie/927443596926-0e2521fc>.

Wekker, Gloria, *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras* (Amsterdam University Press, Amsterdam 2017).